

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

KRISTÝNA KŘENKOVÁ

III. ročník – prezenční studium

Obor: český jazyk – anglický jazyk

ANDREJ PLATONOV – ANALÝZA DÍLA ČEVENGUR

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a pouze z uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 15. 4. 2014

.....

vlastnoruční podpis

Děkuji Mgr. Jaroslavu Valovi, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce, poskytování rad a materiálových podkladů k práci.

Obsah

Úvod.....	5
1 Andrej Platonov.....	7
1.1 Život.....	7
1.2 Represe ze strany stalinistického režimu proti Platonovovi	10
1.3 Tvorba a dílo	14
1.3.1 Literární kritika	16
2 Analýza románu <i>Čevengur</i>	17
2.1 Dějová linie <i>Čevenguru</i>	17
2.2 Hlavní motivy.....	21
2.2.1 Socialismus v podání Čevengurců.....	21
2.2.2 Charakteristika postav	24
2.2.3 Ženy	26
2.2.4 Život a smrt.....	28
2.2.5 Technika	29
2.2.6 Venkov.....	30
2.3 Jazykové prostředky	31
2.4 Překlad <i>Čevenguru</i> a percepce ruské literatury	31
Závěr	33
Seznam použité literatury	34

Úvod

Z osobní zkušenosti mohu potvrdit, že ruské literatuře se v České republice věnuje pozornost pouze v omezené míře. Již od základních škol se žáci soustředí jen na nejznámější autory typu Puškina či Tolstého, širšího přehledu v oblasti ruských autorů se žákům často nedostává. A na středních školách tomu také nebývá jinak. I z tohoto důvodu u nás v České republice zůstalo mnoho skvěle píšících literátů z Ruska doposud neobjeveno, což je dozajisté škoda.

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla podrobněji se podívat na vynikajícího sovětského spisovatele Andreje Platonova, který se v naší zemi, i přes jeho značné spisovatelské umění a myšlenkovou hloubku děl, stále nedostal do širšího povědomí čtenářů. Jeho jméno u nás zůstává i nadále téměř neznámé navzdory jeho kvalitám. Konkrétně se zaměřím na jeho stěžejní dílo *Čevengur*.

Pro plné pochopení díla je samozřejmě vždy nezbytné podívat se jak na autorův osobní život, tak také na profesní. Díky tomu můžeme následně sledovat zárodky, motivy, příčiny a události, které jej ovlivnily, vystupují na povrch a odrážejí se v jeho dílech. Tomuto tématu jsem věnovala první kapitolu, v níž se právě podíváme na Andreje Platonova v průběhu celého jeho života z různých úhlů pohledu, což nám připraví půdu pro pozdější samotnou analýzu. Přes jeho mládí a první pracovní zkušenosti se dostaneme až do jeho pozdějšího období života, seznámíme se s Platonovými problémy s cenzurou, tragickým osudem jeho syna a skončíme až autorovou smrtí.

V další podkapitole podrobněji vylíčím problémy Andreje Platonova se stalinistickým režimem. Budu se snažit vysvětlit, kvůli čemu upadl v nemilost a jaké konkrétní důsledky a opatření z toho vyplynuly. Velmi krátce obrátím pozornost i na jiné autory, kteří měli

podobné zkušenosti s represemi ze strany státu jako Platonov, abych tímto způsobem lépe ilustrovala, jakými prostředky tehdejší režim bojoval s pro něj nepohodlnými lidmi.

Následně čtenáře seznámím s Platonovou obsáhlou tvorbou a stručně zmíním i stěžejní motivy a příběhy ostatních jeho důležitějších děl. Krátce se podíváme na Platonovovu literární kritiku, které se intenzivně věnoval v době, kdy nesměl publikovat. Znalost všech výše uvedených faktorů nám umožní vnímat jeho osobnost a tvorbu v širších souvislostech.

Druhá kapitola se již zabývá analýzou románu *Čevengur*. Krátkým úvodem časově vymezím vznik díla a následně přejdu k jeho dějové linii. Cílem této práce však není dopodrobna popisovat obsah díla, ten bude pouze nastíněn. Analýza se zaměří na hlavní motivy románu, tedy na téma revoluce, naděje, života, smrti, bídy, techniky, tehdejšího venkova. Podívá se na postavení žen, objeví autobiografické prvky obsažené v románu, ale především bude zkoumat Platonovovo ironické ztvárnění socialismu, který je v románu vystavěn na nesmyslné byrokracii, aniž by vycházel z potřeby lidí. Všechny motivy budou pro přehlednost členěny do jednotlivých podkapitol. V jedné z nich se mimo jiné objeví i rozbor kompozice díla, jazykových prostředků, zhodnotím důležitost kvalitního překladu pro celkovou percepci jak tohoto konkrétního díla, tak celé ruské literatury. Čtenář této práce si díky tomu bude moci utvořit vlastní názor na to, proč některá díla zahraničních autorů u nás doposud nezdомácněla.

1 Andrej Platonov

1.1 Život

Andrej Platonov se s největší pravděpodobností narodil 1. září 1899, jak uvádí například Wagner (1966) a Zábrana (1974), setkat se však v literatuře můžeme i s datem 16. srpna 1899 (Očadlíková, 1967). Andrej Platonov pochází z povoznické osady Formanská Ves, nedaleko od Voroněže. Vyrůstal v prostých poměrech, jeho otec Platon Firsovič Klimentov byl zámečnickem na železnici (Zahrádka, 2003).

Andrej Platonov je autorův literární pseudonym, který se poprvé objevil 11. dubna 1920 v týdeníku *Krasnaja děrevňa*. Autor jej však později začal používat nejen v oblasti literatury, ale pojal jej za svůj ve všech činnostech, proto jeho původní jméno Andrej Platonovič Klimentov zcela mizí. Svůj pseudonym autor vytvořil odvozením od otcova křestního jména Platon, čímž k němu vyjádřil své silné sepejetí. Do té doby měl pouze stejné příjmení, které se dědí automaticky, samo o sobě proto nevykazuje takovou oddanost. Platonov považoval svého otce za ochránitele, člověka, který mu poskytne pomocnou ruku v případě nouze. Proto, když si v letech 1937-1941 Andrej Platonov musel vymyslet nová krycí jména, vycházel opět z toho otcova - A. Klimentov, A. Firsov. Ve svém nejpozdějším pseudonymu F. Čelověkov, pak Platonov ukazuje ještě i svůj postoj k náboženství, jméno by se dalo totiž vykládat jako „Syn Člověka“ (Chlupáčová, 2005).

Ve čtrnácti letech Andrej nastoupil do stejného železničního depa, ve kterém pracoval jeho otec, a byl zde zcela uchvácen technikou, obdivoval stroje a lokomotivy. Pokládal je za živé mechanismy s duší, které znají stejně jako lidé únavu, úzkost, neviděl je pouze jako železné součástky. Vnímal je jako výtvary, které do sebe nasály rozum a duši svých tvůrců. Hranice mezi živým a neživým se u Platona díky tomu více stírá, Platonov ukazuje nový pohled na tuto problematiku. Stroje prochází stejně jako lidé svým vývojem, od počáteční energie

se dostávají až do stádia vyčerpání, opotřebení (Zadražilová, 1995). Andrej Platonov o tomto zmíněném úzkém propojení člověka a techniky velmi často přemítal: „...*kromě pole, vesnice, matky a kostelního zvonu jsem ještě miloval (a čím déle žiji, tím více miluji) lokomotivy, stroje, houkající sirénu a tvrdou dřinu. Mezi lopuchem, žebrákem a písni zpívanou na poli a elektrinou, lokomotivou a sirénou, otřásající zemí, je souvislost, příbuznost, ty i ony mají stejné mateřské znaménko. Jaké, to doposud nevím...*“ (Zábrana, 1974, s. 413).

V letech 1919-1920 Andrej Platonov sloužil v Rudé armádě. Později začal studovat na Polytechnickém institutu ve Voroněži, kde úspěšně ukončil vzdělání v roce 1924. Jako vystudovaný inženýr působil ve funkci specialisty na elektrifikaci v zemědělství, zabýval se výstavbou miniaturních elektráren na vesnici, působil také v oblasti meliorace¹. Již od roku 1918 mu ve voroněžských periodikách začaly vycházet statě, články a poezie. Zabývaly se především elektrifikací a organizací zemědělství, objevovala se však i náboženská témata. V této době byl Andrej Platonov velmi aktivním občanem Voroněže, zastával hned několik funkcí. Byl předsedou Mimořádné komise pro boj se suchem, byl zván na celostátní odborné konference, pořádal přednášky, byl jmenován do ústředních odborových a správních orgánů země. V roce 1927 se přestěhoval do Moskvy a pracoval zde jako ústřední administrátor. Dlouho zde však nesetřval, zakrátko své místo opustil a začal se věnovat výhradně literatuře (Očadlíková, 1967; Kasack, 2000).

Od konce 20. let se Platonov potýkal s ostrou kritikou svých děl, autoři na něj psali negativní posudky, začal mít problémy s vydáváním. Když poté v roce 1931 vyšlo jeho dílo *Co nám jde k duhu*, ve kterém s nadsázkou vyjádřil své obavy o osud Ruska, obrátil se proti němu samotný J. V. Stalin a začal kampaň mířenou proti jeho osobě. Platonov ztratil možnost publikovat, přesto odmítl změnit svá stanoviska, odmítl přizpůsobit se oficiálním

¹ meliorace – *technické zlepšování; zlepšování výnosnosti půdy, zejm. odvodňováním nebo zavlažováním* (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Vyd. 3, upravené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 439. ISBN není.)

schématům. Očadlíková (1967, s. 190) přesně vystihuje rysy Andreje Platonova: „...charakterovou a názorovou pevnost, nepřipouštějící kompromisů, ať by to bylo mlčení o viděném zlu nebo přizpůsobivost literárního chameleona vulgarizujícím požadavkům často zkorumpované kritiky či zaslepené čtenářské obce, a onu ohromnou pracovní výkonnost, energickou účastnost na reálné proměně světa...“. Z toho důvodu mu nezbylo nic jiného než se živit recenzemi a psát pod pseudonymy kritické studie. Roku 1933 se společně s jinými spisovateli zúčastnil cesty po Turkmenistánu. Především pobyt v poušti ho inspiroval k tomu, aby se ve svých úvahách ubíral směrem k elementárnímu citění, zpět k prvotním lidským instinktům (Očadlíková, 1967; Kasack 2000).

Ve třicátých letech Andreje Platonova a jeho manželku Marii Sergejevnu postihla ještě jedna krutá rána, a to když byl jejich jediný syn Platon Platonovič odsouzen k nuceným pracím. Podařilo se mu vrátit domů až v roce 1940, avšak pouze na malou chvíli, protože tou dobou již trpěl těžkou tuberkulózou, na kterou zanedlouho zemřel. U Platonova se brzy nato začaly pomalu projevovat příznaky stejné nemoci. Světlejším okamžikem bylo povolání Platonova do armády v říjnu roku 1942, kde začal působit jako válečný dopisovatel časopisu „*Krasnaja zvezda*“. Po nové vlně kritiky, která se na něj snesla, však musel přestat literárně tvořit. Andrej Platonov přijal práci domovníka. 5. ledna 1951 zemřel ve svém moskevském bytě na Tverském bulváru na oboustrannou plicní tuberkulózu. Byl pochován na Vagankovském hřbitově. Manželku Marii Sergejevnu zanechal samotnou s jejich později narozenou dcerkou Marií. Marie Sergejevna se starala o Platonovu pozůstalost a ještě za svého života se dočkala pozdního vydání některých manželových próz. Později v této činnosti pokračovala její dcera (Zadrazilová 1995; Kasack 2000).

1.2 Represe ze strany stalinistického režimu proti Platonovovi

Obecně vzato, každý totalitní režim se snaží do svých rukou soustředit co největší moc. Existují různé cesty a způsoby, jak takového cíle dosáhnout. Josif Vissarionovič Stalin v tomto směru podnikl několik kroků, které mu zajistily naprostou kontrolu nad obyvatelstvem. Prvním krokem byla podle předchozích Leninových vizí industrializace a kolektivizace zemědělství, díky čemuž získal nad lidmi moc. Druhým nezbytným krokem byla dobře cílená propaganda, která správně vyzdvihovala klady režimu a poskytovala lidem oslavované vzory, z nichž by si všichni měli vzít příklad. (Jedním z nich byl například chlapec Pavlík Morozov, který bez váhání udá svého otce tajné policii kvůli tomu, že ukrývá obilí. Pavlíkovi příbuzní otce zabijí, aby se zachránili.) Tento a podobné příběhy lidem ukazovaly, jaké chování je považováno za žádoucí a takové, které se má následovat. Dalším krokem byla činnost tajné policie, která zastrašováním a terorem občanů upevňovala pozici strany. Se Stalinem navíc přišly důkladné čistky, soudní monstrprocesy proti nepohodlným lidem (církvní a armádní představitelé, inteligence, kulaci² apod.), rozšiřovaly se gulagy, v nichž za nelidských podmínek pracovali političtí vězni. Stalin kolem sebe vytvořil silný kult osobnosti, jeho zásluhy vlasti se zdály být nespočitatelné (Balík, 2004).

Represe se samozřejmě projeví i v podobě cenzury, která bedlivě střežila, aby se vydávaná díla ztotožňovala se smýšlením režimu, protože literatura vždy měla na obyvatele velký vliv. Figes (2004) uvádí, že sovětsí autoři se museli řídit přáním státu, dodržovat vzorové postupy a zápletky, často docházelo k překrucování historie, smýšlela se fakta ku prospěchu vládnoucí strany, jednalo se v podstatě o chvalozpěvy. „*Pro kultivovaného západního čtenáře jistě něco takového představuje nestydaté překroucení úlohy literatury. Ale*

² kulak – příslušník vesnické buržoazie vykořisťující bezzemky a malé střední rolníky; vesnický boháč (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Vyd. 3, upravené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 387. ISBN není.)

ve Stalinově Rusku, kde převážná většina čtenářské veřejnosti nebyla s konvencemi literární fikce nijak zvlášť obeznámená a rozdíl mezi skutečným světem a světem knih si zdaleka tolik neuvědomovala, to tak nevypadalo. Lidé přistupovali k literatuře stejně jako kdysi k ikonám nebo legendám svatých v přesvědčení, že obsahují morální pravdy, které by si měli zapamatovat na celý život. Německý spisovatel Lion Feuchtwanger tuto zvláštnost charakteristickou pro sovětskou čtenářskou obec komentoval na své návštěvě v Moskvě v roce 1937 takto: *Sovětský lid má naprosto nepředstavitelnou žízeň po četbě. Noviny, časopisy, knihy – hltají všechno bez rozdílu, aniž by svou žízeň alespoň trochu utišili. Četba patří k hlavním činnostem všedního života. Ale čtenáři v Sovětském svazu, věřte nevěřte, mezi skutečností, v níž žijí, a světem, o němž si čtou v knihách, nevidí jasnou hranici. Čtenář chápe hrdiny své knihy, jako by to byli skuteční lidé. Domlouvá jim, kritizuje je a dokonce vnáší do příběhu skutečné události a na jeho hrdiny je aplikuje.*“ (Figes, 2004, s. 404)

Když vidíme tento velký význam literatury, není třeba se divit, že v momentu, kdy jakýkoli autor vybočil z řady, vyjádřil svůj názor, který v nějakém ohledu neodpovídal představám režimu, nastal problém. Andrej Platonov společně s pěknou řádkou dalších autorů byl jedním z těch, kdo na vlastní kůži zažil, co to znamená upadnout v nelibost vládnoucího režimu.

Platonov poprvé začal pociťovat dopad kritiky už ke konci dvacátých let po přestěhování do Moskvy, kde dostal suterénní byt na Tverském bulváru, ve kterém sídlil Literární institut. Platonov zde zastával pouze místo domovníka. S jeho jménem se začal spojovat přívlastek „jurodivý“³. Platonov dával veřejně najevo své názory, které se neshodovaly s oficiální doktrínou, z čehož pro sovětskou společnost vyplývalo, že nesouhlasí s rozumným, jediným možným správným. Objevovaly se názory o Platonovově chorobném uvažování, sklouzávání na okraj literatury. Miluše Zadražilová (1995, s. 439) vysvětluje: *„Formující se totalitní*

³ jurodivý – (původně v ruském prostředí), pokládáný za „božského člověka“, slabomyslný, posedlý, bláznivý (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Vyd. 3, upravené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 318. ISBN není.)

stalinistický stát, následník nejhorších tradic zbyrokratizované carské monarchie, se přirozeně pokládal za nejrozumnější (a nejkrásnější) výtvar lidského rozumu, a ideologové „nejrozumnějšího ze všech světů“ nemohli považovat za normálního Platonova, který pokládal ledacos kolem sebe za nerozumné, ba přímo absurdní.“ Andrej Platonov se kritiky nicméně nezalekl a v roce 1931 vydal „kroniku vesnických chud'asů“ *Co nám jde k duhu*. Vypravěč v díle putuje vesnicí, přičemž předstírá choromyslnost. Pod touto maskou dokonce paroduje i pasáže Stalinovy stati, v jiném příběhu zase lidé upevní svou víru v pánaboha tím, že se jej hromadně groteskně zřikají. Platonova nezachránil ani fakt, že se vypravěč stavil na stranu kolektivizace, odchylek od určeného směru bylo jednoduše v díle přes míru. Platonov ztrácí možnost publikovat, je nazván očerňovatelem sovětského zřízení a trockistou⁴. Platonova veřejně odsoudil redaktor časopisu, ve kterém dílo vyšlo, A. Fadějev, a distancoval se od něj jako od kulackého agenta. Na hlavu Andreje Platonova se snesla vlna tištěné kritiky (Wagner, 1966; Zadražilová 1995).

Pouze veřejná kritika a odsouzení však nebylo jediným prostředkem, jak režim nepohodlné autory trestal. Ve třicátých letech byl Platonovův syn Platon Platonovič odsouzen k nuceným pracím za údajný kriminální delikt. Tato praktika nebyla v době stalinistického režimu neobvyklá, tajná policie zadržela blízkého člena z autorovy rodiny, čímž si chtěla pojistit, že autor již nebude dělat problémy, jednalo se navíc o způsob jakéhosi posledního varování. (Stejný osud potkal například mimo jiné Andreje Bělého, kterému odvedli manželku, nebo Annu Achmatovovou⁵ a jejího syna, či Viktora Šklovského⁶, jehož bratr byl nucen vykonávat

⁴ trockista – příznivec trockismu – úchylka od politiky bolševické strany představovaná činností L. D. Trockého a jeho stoupců, zdůrazňovali zejm. nutnost revoluce v celém světě, tzv. permanentní revoluce, zpochybňovali možnost samostatného vybudování socialismu v SSSR (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Vyd. 3, upravené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 748. ISBN není.)

⁵ Anna Achmatovová se stala v rámci kampaně ÚV KS za zostření politiky v kulturní oblasti obětí nespravedlivých útoků. Její syn musel vykonávat nucené práce. (Kasack, 2000, s. 22-23)

⁶ Viktor Šklovskij se přátelil s lidmi pronásledovanými režimem, jeho osobní přístup k vládnoucí straně byl zdrženlivý. (Kasack, 2000, s. 508)

práce při stavbě Bělomořského kanálu.) Andrej Platonov se snažil syna všemožně dostat zpět domů, požádal o pomoc i spisovatele Michaila Alexandroviče Šolochova. Dvaadvacetiletý syn se sice domů nakonec vrátil, jeho zdravotní stav byl však již tou dobou příliš vážný a Platon Platonovič zanedlouho nato zemřel. Navíc se od něj Andrej Platonov nakazil tuberkulózou, která jej o osm let později připravila o život stejně jako jeho syna (Zadražilová, 1995).

Samozřejmě, tento typ nátlaku s sebou nepřinesl až Stalin. Ve velké míře se začaly represe objevovat již po únorové revoluci v roce 1917. Svě by o tom mohl vypovědět například divadelní režisér a herec Konstantin Stanislavskij, který byl nuceně přestěhován do náhradního bytu bez elektřiny, vody, zato plného štěnic. Za měsíc se Stanislavskij dozvěděl zprávu o zmizení svého bratra. V takto těžké životní situaci, navíc ještě zesílené o jeho zdravotní problémy, přišla Stanislavskému nabídka kandidatury do moskevského sovětu. Stanislavskij sice odmítl, jako to udělal už několikrát předtím, čímž ukázal svou názorovou pevnost, avšak zároveň se tím odsoudil k trvalým překážkám, které před něj klada moc (Ryčlová, 2006).

Z příběhů je patrné, že režim měl přesně promyšlenou taktiku, jak nepohodlného člověka přivést k poslušnosti, nebo alespoň přinejmenším jej odradit od dalšího nežádoucího chování. Hlavním cílem bylo vyvolávat strach, obavy o své bližní, podlomit psychiku. Postavit se proti režimu vyžadovalo nesmírnou odvahu, protože následky mohly být obrovské. A většinou byly. Odpůrce režimu, pokud nebyl sám odveden, ztrácel zaměstnání, bojoval s finančními problémy, těžko sháněl pořádné bydlení, musel čelit veřejné kritice, nepřímo automaticky do problémů přivedl i celou svou rodinu. Podobné taktiky se však samozřejmě neděly pouze ve stalinistickém Rusku, vždyť na stejné osudy lze narazit například i v pozdější Československé socialistické republice.

1.3 Tvorba a dílo

„Platonovova díla znepokojují duši, zneklidňují svědomí, probouzejí pochybnost o rozumném uspořádání života, o schopnosti člověka pochopit sám sebe, vyvolávají v nás pocity stesku, ne však obyčejného, nýbrž stesku metafyzického. Vyvolává jej neurčitost místa a úkoly člověka ve vesmíru, vina těch, kdo mají pravdu, a pravda těch, kdo jsou obtíženi vinami, marnost snah o dosažení harmonie, tíživé vědomí, že dobro a zlo, milosrdenství a krutost jsou si tak nekonečně blízké a že nepostižitelný je rozdíl mezi smrtí a životem, že touha po nesmrtelnosti se tak zvláštním způsobem prolíná s odporem k životu. Jenomže právě to je nezbytné k dosažení katarze...“ Těmito slovy se k Platonovově tvorbě vyjadřuje A. Kantor, ruský filozofující publicista (Zadražilová, 1995, s. 447).

Tvorba Andreje Platonova je velmi rozsáhlá, avšak většina jeho děl mohla vyjít kvůli problémům s vládnoucím režimem až po autorově smrti, o což se zasadila především Platonovova manželka Marie Sergejevna a později i dcera Marie. „*Andrej Platonov vlastně platil až do XX. sjezdu KSSS⁷ za spisovatele, jehož je třeba „hodně kritizovat a málo vydávat.“* (Wagner, 1966, s. 8) Zahradka (2003) uvádí, že do kontextu světové literatury se Platonovova tvorba dostává až v osmdesátých letech, stejně tak do oblasti soudobé ruské literatury. Jako se Andrej Platonov nedočkal za svého života publikace většiny svých děl, také uznání se mu dostalo až posmrtně.

V roce 1921 Andrej Platonov vydal svou prvotinu *Elektrifikace*, v roce 1922 první básnickou sbírku *Modrá hlubina*⁸ jako teprve začínající umělec. Jedná se zároveň i o jeho poslední básnickou sbírku, další nikdy nepublikoval. *Modrá hlubina* je spjata s vítězstvím proletářské třídy, svět se dočkal proměny k lepšímu, rodí se nová společnost i kolektiv (Zábrana, 1974). „...opojen revolucí jako generální přestavbou světa, držel krok

⁷ XX. sjezd KSSS (14. - 25. 2. 1956) – první sjezd po smrti J. V. Stalina, na kterém generální tajemník Nikita Chruščov pronesl zprávu o negativním působení stalinismu (Biman, [2002], s. 818)

⁸ můžeme se setkat i s názvem *Modravá hlubina* (Zahradka, 2003, s. 84)

s nejradiálnějšími příslušníky voroněžského sdružení proletářských spisovatelů, psal hlučné kosmické verše v duchu patetické, romantické a monumentální poezie básníků soustředěných do skupiny Kovárna. Patřil v té době k nejrázovitějším a nejoriginálnějším postavám porevoluční Voroněže.“ (Zábrana, 1974, s. 415)

Roku 1926 Platonov vydal nevelkou prózu s názvem *Kolébka elektřiny*, ve které uplatnil své teoretické znalosti z vystudovaného oboru. K napsání díla Platonova přimělo zničující období sucha v roce 1921, které zastihlo celé území. Platonov chtěl ukázat způsob, jak je možno vědou bojovat proti přírodním pohromám. Navíc tuto prózu prolнул s motivy lidí, kterým na světě nezbyvalo nic jiného než vlastní naděje, díky níž dokázali přežít. Roku 1927 vyšel Platonovův povídkový soubor *Jepifanské splavy*, ve kterém je výstižně zachycena atmosféra petrovské doby. Nejznámější z toho souboru povídek vypráví o neblahém osudu anglického inženýra Bertranda Perryho, který selže při projektu Petra Velikého, a zaplatí za to nejvyšší možnou cenou, svým vlastním životem. Andrej Platonov napsal ve dvacátých letech ještě mnoho dalších povídek, přičemž z nich za zmínění stojí postava strojvedoucího a mechanika Fomy Puchova, člověka, který se na svět dívá dětskýma očima. Foma je velmi snaživý, všechno do čeho se pustí, se ale nějakým způsobem nevydaří (Zábrana, 1974). „*Platonov těží z neustálého jiskření mezi antipóly malý člověk a velká doba, drsný okamžik a historická perspektiva, náboženská veteš a revoluční učení, naturalistický detail a poetický obrys, šťavnatý lidový žargon a suchý jazyk politických hesel, plakátů i referátů.“ (Wagner, 1966, s. 14)*

Roku 1931 Platonovi vyšla již dříve zmiňovaná novela *Co nám jde k duhu*, v níž se objevily obavy pramenící z narůstajícího kultu osobnosti v tehdejší Rusku. Následovala doba, kdy Platonov nesměl nadále publikovat své knihy, přesto dále intenzivně tvoří. Platonov od roku 1926 pracuje na románu *Čevengur*, který bude obsahem analýzy této práce. Dále vznikají například novely *Formanská Ves* (1928) a *Zrození mistra* (1928) poukazující na velkou sociální bídu. Později ještě *Semjon* (1936) a *Hliněný dům v okresním parku* (1936) se stejnou

tematikou. V novele *Takyr* z roku 1934 zpracovává autor filozofické otázky, především problémy spojené s lidskou existencí. V tomtéž roce vzniká i protifašistická novela *Hnojný vítr*, ve které lidé ztrácejí svou lidskou tvář a stávají se zvířaty. Lyrickým vykreslováním krajiny se zabývá v *Červencové bouřce* (1938), milostným tématem v novele *Řeka Potudaň* (1937) (Zábrana, 1974).

Za druhé světové války Platonov směl vydat pár válečných povídek. Změna nastala roku 1946, po vydání Platonovy válečné povídky *Návrat* (někdy uváděna pod názvem *Ivanova rodina*). Válka je v ní zobrazena jako prvek ničící rodinné vztahy. Hlavní hrdina má plno nedostatků, je zachycen bez idealizace. Platonov je kritikou opět odsouzen a znovu dochází k jeho vyřazení z literatury. Proto Platonov věnuje svůj čas překladu baškirských pohádek a tvorbě filmových scénářů (Zahrádka, 2003).

Ve výčtu Platonovy tvorby jsou vyjmenována pouze nejznámější díla, autor jich během svého života napsal mnohem více. Pro základní přehled však tento seznam postačí. Důležité je si uvědomit, jak nesmírně rozmanitá je tvorba Andreje Platonova. Autor se věnuje několika žánrům, střídá nespočet motivů. Od básnické sbírky oslavující proletariát se dostává k próze a otázkám techniky, člověka, sociálním problémům, tématu revoluce, socialismu, fašismu. V jiných dílech barvitě vykresluje přírodu, nebo se zabývá milostným tématem. Záběr Andreje Platonova je ohromný.

1.3.1 Literární kritika

Především po roce 1931, tedy v době, kdy Andrej Platonov nesměl publikovat, se intenzivně věnuje literární kritice. Autor používá jak své jméno, tak také pseudonymů F. Čelovek a A. Firsov. Andrej Platonov oceňuje dílo A. S. Puškina a M. Gorkého. Velmi pozitivně hodnotí Puškinovu čistou a harmonickou poezii, jejíž prvky později přebírá

i do své vlastní tvorby. Andrej Platonov pozitivně zhodnotil i tvorbu amerického spisovatele Ernesta Hemingwaye, vytýká mu pouze naturalistické popisování podrobností. Paradoxně se mu však ve svém dílu nevyhne ani on sám (Wagner, 1966).

Naopak daleko více kritický je k N. V. Gogolovi, F. M. Dostojevskému a také západním moderním spisovatelům, např. i ke Karlu Čapkovi. Čapkovo dílo *Hordubal* vnímá pouze jako román sociální, nepokládá jej za dílo tak motivově a námětově propracované, že by se dalo srovnávat s ostatními velkými díly tehdejší světové prózy. Románu *Válka s mloky* Platonov vytýká, že v něm Čapek podléhá proticivilizační skepsi podle vzoru anglického spisovatele Herberta George Wellse (Wagner, 1966).

2 Analýza románu *Čevengur*

Román *Čevengur* (*Чевенгур*) napsal Andrej Platonov v letech 1926-1929. Okamžitého zveřejnění se ovšem dočkala pouze jeho první část nazvaná *Zrození mistra* (*Рождение мастера*), ve které objevila tehdejší ruská cenzura nepřipustná témata, díky čemuž zbytek románu vyjít nesměl a dlouhou dobu zůstal uzamčen ve Státním literárním archivu. Prvního úplného vydání se Platonovovo stěžejní dílo dočkalo v Rusku až v roce 1989 (Honzík, 2000).

2.1 Dějová linie *Čevenguru*

Andrej Platonov ve svém románu *Čevengur*, stejně jako i v některých dalších dílech, využil řetězové výstavby. Syžet románu je poskládán z jednotlivých příběhů obyčejných prostých lidí, jejich nahlížení na skutečnost, chápání okolního světa. Jedná se o sled epizod, které na sebe buďto volně navazují, nebo sledují osudy hrdinů mimo hlavní děj románu. Střídání těchto sledů probíhá nečekaně, rychle a poměrně frekventovaně. Přechody nejsou členěny

pomocí kapitol, dochází k nim v rámci odstavců, někdy dokonce vět. Čas není pevně a konkrétně uchopen, přesto čtenář vnímá posun dopředu, sleduje jej především díky proměnám v přírodě, které indikují nově přichozí roční období.

„Asociativně, nekontrolovaně, jako volný proud vědomí a podvědomí, všednosti a věčnosti, krásy a ohyzdnosti, sadismu a něhy, odvíjejí se jednotlivé situace a obrazy, na něž s běžně literárněvědnou výzbrojí a logikou nevystačíme.“ (Wagner, 1966, s. 20)

Díky tomuto způsobu výstavby čtenář neustále pociťuje různé proměny, nahlíží na realitu očima měnících se postav, vnímá rozdílnost jejich pohledů. Děj románu má pomalý spád, pečlivě se vždy soustředí na konkrétní problémy, posouvá se k novým, aby později navázal opět na ty prvotní. Přesto je *Čevengur* zároveň dynamický skrze líčení vývoje revoluce. Od úplných počátků v roce 1917 se propracovává přes prvotní vnímání socialismu až ke stádiu, kdy hlavní protagonisté věří, že v Čevenguru vybudovali trvalý komunismus.

V první části románu se seznamujeme se Zacharem Pavlovičem, jehož příběh v úvodu dominuje. Zachar, stejně jako většina postav v *Čevenguru*, je člověk úzce spjatý s přírodou. Jeho hlavní předností je zručnost, dokáže mistrně vyrábět a upravovat výrobky. Jeho postava se díky tomu seberealizuje, Zachar nepřikládá žádnou váhu materiálnímu vlastnictví, nemá ani rodinu. (Podle jeho postavy je pojmenovaná první část románu *Zrození mistra*, která v Rusku ještě směla vyjít). Zachar Pavlovič získá místo na železnici, kde vzplane láskou k lokomotivám a strojům všeobecně. Vidí v nich budoucnost.

Vedle linie Zachara Pavloviče se objevuje navíc důležitý příběh malého sirotka Saši Dvanova, jehož otec se vědomě utopil v jezeře, když hledal odpovědi na otázky týkající se smrti, kterou byl téměř posedlý. Saša se dostává do velmi početné rodiny, zakusí neskutečnou bídu, která panuje na celém venkově. Lidé spíše přežívají, než žijí, jsou plni vnitřní bolesti a zármutku, aniž by někdy věděli, kvůli čemu se vlastně trápí. Neustálým soužením a živořením se stávají apatickými ke svému okolí, k životním ztrátám se staví až

lhostejně. Smrt je přirozenou součástí jejich životů, v některých chvílích se jim dokonce jeví jako lepší alternativa.

Saša je okolnostmi nucen dát se na žebrotu, ale vede se mu špatně. Jeho povaha se s touto činností nedokáže ztotožnit, Saša není průbojný, drží se vzadu. Je pravým opakem svého nevlastního bratra Prošky, kterému se díky jeho drzosti daří mnohem lépe. Čas plyne a cesta Zachara Pavloviče a Saši Dvanova se po letech znovu střetává. Zachar pociťuje k Sašovi rodičovskou náklonnost, stejně tak Saša vnímá Zachara jako svého otce.

Z dalšího kontextu je patrné, že děj se posunul již do doby Velké říjnové socialistické revoluce v Rusku. Lidé rychle hledají vhodnou stranu, do které vstoupit, stejně tak Zachar a Saša. Oba se upíší socialismu, i když Zachar Pavlovič má od samotného začátku pochybnosti. *„Ba ne, kamaráde, každá moc je vladaření – zase sněm a monarchie, o tom už jsem se něco napřemýšlel.“* (Platonov, 1995, s. 64) Saša je vyslán sledovat obyvatelstvo v gubernii, rozšiřovat a budovat v kraji socialismus, který je zde pro ochranu obyvatel, protože jedině socialismus jim dokáže zaručit šťastné soudružské soužití. Ale již téměř od samotného začátku čtenář vnímá nedostatky, které se k budovatelskému procesu socialismu váží. Lidé nadšeně hlásají hesla, aniž by jim pořádně rozuměli, nemají představu o tom, co socialismus ve své podstatě vůbec znamená. Revolucionáři bezhlavě zavádějí nařízení, které neodpovídají potřebám lidu, realizují je pouze proto, aby je mohli svému vedení oficiálně prohlásit za splněné. Saša je sám se svými soudy pomalejší, snaží se o všem přemýšlet, hledat podstatu věcí a až poté podle toho jednat. Proto k němu ostatní obrací o radu a chovají k němu respekt.

Revoluce pomalu odeznívá a situace se začíná ustalovat, je čas zavést socialistické myšlenky do konkrétního života všech obyvatel Ruska a vytrvale bojovat proti zbytkům buržoazie. V románu se objevuje první zmínka o městě Čevengur a jeho obyvatelích, kterým se prý podařilo vybudovat pravý socialismus. Při návštěvě Čevenguru však vidíme spoustu

nedostatků, jeho lidé se zoufale zaslepeni ženou za jakousi jejich představou komunismu, nicméně si nevědí rady s tím, jak jí dosáhnout. Přiklání se k nešťastným řešením a nakonec jich ve městě zůstává pouze jedenáct – zbytek obyvatel vyženou, případně zabijí. Sami začínají pociťovat nejistotu, pochybují o sobě a o zřízení, které zbudovali. Nicméně navenek se neustále hlasitě přesvědčují o tom, že jednají správně, často si to mezi sebou opakují, snad aby jim to pomohlo zahnat všechny pochybnosti.

Čevengur se postupně zase rozšíří, přijdou noví lidé a s nimi se mění částečně i jejich řád. Do té doby žil každý sám pro sebe, společnost jako taková byla rozpuštěna, navíc nikdo nepracoval. Nově příchozí lidé však cítí potřebu něco dělat, chtějí přivést ženy, aby si mohli založit rodiny. Množí se otázky, zdali je takový přístup správný. Nakonec ženy opravdu přijdou a muži pracují, avšak pouze za předpokladu, že svoji činnost dělají pro druhého soudruha, ne pro vlastní obohacení, což by se neslučovalo se socialistickou myšlenkou.

Román nabízí čtenáři další přechod, tentokrát jsme zavedeni do Moskvy k Simonu Serbinovi, dalšímu člověku zmítaného neklidem a pocitem samoty. Jeho linie je samostatná, až později se i on vydává po smrti své matky na kontrolu do Čevenguru. Jeho pohled na městečko je zprvu velmi skeptický, později se v něm přestává cítit tak opuštěně a rozhodne se ještě zůstat.

Na konci románu je Čevengur napaden Kozáky a zničen. Obyvatelé padli, pouze Saša a Proška zůstávají naživu. Saša se vrací do svého rodiště a dobrovolně vyhledá smrt v jezeře, kde se utopil i jeho otec. Uzavírá se kruh, román končí stejně, jako začal. Proškovi připadá všechnen majetek ve městě, po kterém dříve tak toužil. Najednou se ale ocitá úplně sám, jeho priority se mění a Proška se vydává na cestu hledat Sašu, o jehož smrti netuší.

2.2 Hlavní motivy

Stručné nastínění dějové linie v předchozí podkapitole nám připravilo půdu pro analýzu hlavních motivů v románu *Čevengur*. Andrej Platonov do svého díla vložil mnoho myšlenek a postojů, v této části práce jsem pro čtenáře připravila jejich podrobný rozbor a své vlastní zamyšlení se nad nimi.

2.2.1 Socialismus v podání Čevengurců

Vrcholné dílo Platonovova ironicky vykresluje absurdní a nesmyslné pojetí socialismu v městečku Čevengur. Autor neprovádí kritiku přímo, neukazuje sám prstem na konkrétní chyby. S nedostatky socialismu se čtenář seznamuje prostřednictvím jednání hlavních postav románu. Právě ty v sobě nesou autorovu satiru na revoluční dění v Rusku. *„Vyloučení autorského subjektu je ovšem jen zdánlivé: skaz umožňuje synchronizaci názorů protagonistů a názorů Platonova, pluralizaci názorů, a tím i polemiku s režimem. Vztah pozice autorské a pozice hrdinů se stává ústředním bodem pro pochopení a interpretaci formální a obsahové stránky.“* (Chlupáčová, 2005, s. 120)

Nyní již k vykreslení socialismu v *Čevenguru*. Ukázkovým příkladem revolučního nadšence, který nemá žádné předpoklady pro vedení lidu, přitom působí jako hlavní síla v Čevenguru, by mohla být postava Čepurného. Jedná se o člověka, který není schopen složitějších myšlenkových pochodů, nedokáže přesně chápat nařízení a plány, a proto je pouze slepě opakuje dál. Buďto na nich trvá úplně doslovně, nebo si je naopak vykládá velmi volně, čímž se naprosto odchyluje od jejich původního znění. V momentu, kdy si není čímkoliv jistý, se slepě odvolává na známá hesla, kterými ukončuje debatu, případně předává slovo jinému soudruhovi, nejčastěji Proškovi.

„Za hodinu už měl ve výkonném výboru pohromadě všechny čevengurské bolševiky – jedenáct mužů – a řekl jim totéž, co říkával vždycky: „Chlapci, musíme honem udělat komunismus, nebo prošvihnem jeho správněj historickéj moment, - at' nám to Prokofij zformuluje.“

Prokofij, který měl všechny spisy Karla Marxe k osobní potřebě, formuloval všechny revoluční záležitosti, jak se mu zachtělo – podle Klavdušiny nálady a objektivní situace.“
(Platonov, 1995, s. 262-263)

Čepurný je ve své podstatě ale dobrák, snaží se lidem vycházet vstříc, vnitřně doopravdy věří, že dělá pomocí socialismu svět lepším, vždyť taky socialismus je v podstatě jediná možná cesta ke spáse, konečný bod vývoje.

Hrdinů podobných Čepurnému je v románu *Čevengur* plno. Všichni do jednoho chtějí budovat komunismus, přičemž se na něj nedívají pouze jako na vzdálenou ideologii, určitý způsob myšlení. Čevengurci si komunismus představují spíše jako tu nejvyšší možnou moc, která se konkrétně odrazí v jejich životech. Vnímají komunismus jako něco téměř hmotného, na co si lze sáhnout, spojili si komunismus se svým městečkem, konkrétním místem. I když nositeli ideologie jsou samozřejmě oni samotní. Z tohoto důvodu jsou zmateni a znepokojeni v momentu, kdy se u nich stane něco zlého. Nechápu, jak k takovým věcem může vůbec dojít, když mají u sebe vybudován dokonalý komunismus. Přesně tuto otázku, si kladou například ve chvíli, kdy v Čevenguru zemře mladý chlapec.

„Jak to, že umřel? Narodil se přece až po revoluci,“ zeptal se Kopjonkin.

„No jo, to je pravda. Tak jak to, že umřel, Prošo?“ s údivem opakoval jeho otázku Čepurný. Prokofij to věděl.

„Soudruzí, všichni lidé se rodí, žijí a umírají následkem sociálních podmínek, jak jinak?“ ...

„Takže to děcko umřelo na tvůj komunismus?“ přísně se zeptal Kopjonkin. „Komunismus je přece podle tebe sociální podmínka! Tak to proto je to děcko pryč! Ted' se mi za všechno

zodpovíš, ty jedna kapitalistická duše! Ty jsi zabral celý město a zatarasil tím revoluci cestu...“ (Platonov, 1995, s. 325)

V ukázce pozorujeme nejen myšlenku předchozího odstavce, ale zároveň také neustálé pochybnosti obyvatel Čevenguru, zdali systém, který vybudovali je opravdový komunismus. Obyvatelé Čevenguru mají společný cíl, nevědí však přesně, jak ho dosáhnout. Nemají jednotnou představu, každý má svou vlastní a tu se snaží prosadit. Proto je jejich jednání jako celé společnosti chaotické, nestálé, vede k rozporům. Tuto různorodost názorů pozorujeme například po příchodu nových proletářů do městečka. Mění se zaběhnutá pravidla a rychle se tvoří nová.

Zásluhu na tom má především starý a zkušený proletář Jakov Tityč, který konfrontuje dosavadní způsob života v Čevenguru. Jeho postava je v knize stěžejní, jelikož je to právě on, kdo se veřejně pozastavuje nad nesmyslností byrokracie. Občané jsou povinni řídit se dekrety a usneseními, které neustále přichází seshora, avšak ty se nedívají na svět z pohledu obyčejných malých lidí, nevycházejí z jejich skutečných potřeb. Byrokracie svou iracionálností v podstatě revoluci brzdí, než aby ji podporovala. Jakov Tityč odmítá, aby za něj přemýšlel někdo jiný, vždyť každý člověk sám nejlépe ví, co potřebuje, aby se mu žilo dobře. *„Přes den projde pěší člověk okolo, nic mu nechybí, jde si svou cestou, ale vy z toho budete mít leda ostudu: řeknete si – my si tu sedíme a přemýšlíme o životě cizích lidí místo nich samotnejch, a přitom živej člověk prošel zrovna okolo a už se k nám třeba nevrátí.“* (Platonov, 1995, s. 310) V tomto způsobu uvažování Jakova Tityče spatřuji vůbec jedno z nejdůležitějších poselství Andreje Platonova. Soudruzi získali pocit, že mohou rozhodovat o osudech druhých, snaží se jim vnutit svou vlastní představu o světě, předurčit jim jejich cestu životem, a právě při tomto procesu ostatní obyvatelé ztrácí vlastní svobodu. Člověk by nikdy neměl slepě a fanaticky následovat vůli druhých, měl by být sám schopen si určit, jak se svým životem naloží.

2.2.2 Charakteristika postav

Maxim Gorkij se o Platonovových hrdinech vyjádřil slovy: „*Přes všechny Váš něžný vztah k lidem jsou Vaše postavy ironicky zabarveny a čtenář v nich nebude vidět revolucionáře, nýbrž pomatené podivíny... Možná se mýlím...*“ (Wagner, 1966, s. 16)

S výrokem Gorkého by se dalo do jisté míry souhlasit. Obyvatelé Čevenguru působí svým chováním na čtenáře skutečně vnitřně nevyrovnaně a tragikomicky. Hrdinové se často ocitají ve složitých situacích, v drtivé většině vlastní vinou, místo soucitu však vzbuzují spíše úsměv. Tento fakt je zapříčiněn především nízkým intelektem většiny Čevengurců, což se pak konkrétně projevuje v jejich leckdy nesmyslném jednání a uvažování. Přímo ukázkový příklad tragikomičnosti nám poskytuje jejich způsob hlasování. Všichni soudruzi pokaždé souhlasí s návrhem svého představeného, ovšem jedna žena musí vždy hlasovat proti návrhu a jeden muž se zdržet hlasování. Důvod? „*...všechno dokonale zamotat a těmito komplikacemi zmást číhajícího kulaka.*“ (Platonov, 1995, s. 140) Za smutný fakt by se dalo označit to, že lidé pouze zvedají ruce, tak jak se to od nich žádá, a co je ještě horší, vůbec se nad tím ani nepozastavují, nevadí jim, že nemyslí vlastní hlavou. Na druhou stranu výrazně pociťujeme neveselou komičnost ústící z nesmyslnosti celého tohoto procesu.

Čevengurci by se dohromady mohli shrnout jako lidé s dobrým srdcem, prvotně čistými úmysly, kteří se však skrze svou naivitu bezhlavě oddávají socialismu, který právě této jejich slabosti účelně zneužívá. Při tomto procesu Čevengurci postupně ztrácejí své kladné vlastnosti, uchylují se k brutálnímu násilí a dokonce povraždí i své neškodné spoluobčany, které naprosto neprávem pokládají za přežívající buržoazii. Čevengurcům jako by chyběly morální zásady, v tomto směru se netrápí žádnými výčitkami, neuvědomují si zvrácenost vlastního chování.

Zdůraznění si zaslouží i fakt, že v celém románu *Čevengur* se žádná postava ani jednou nezasměje a čtenáři se nedočkají ani ostatních projevů radosti. Zato je velmi časté znázornění

plačících lidí. Slzy jsou charakteristikou všech postav, jejich neodmyslitelná součást, proto se ani neseťkáváme s projevy soucitu. Pláč je tak přirozená věc, že se nad ním nikdo nepozastavuje.

Další výraznou společnou charakteristikou všech postav románu je jejich osamocenost. Hrdinové se neustále cítí opuštění, těžko hledají své místo mezi ostatními. „*Sounáležitost lidí není věcí společného sociálního původu, rodiště, jazyka apod., ale spíš společného údělu vyvrženosti a siroby.*“ (Drozda, 1999, s. 132) A právě přes společný úděl revolucionáři v Čevenguru nachází alespoň malý pocit sounáležitosti s ostatními soudruhy. Přece jen život s lidmi stejného smýšlení jim do jisté míry přináší pocit pochopení a vzájemného porozumění. Čevengurci si ve městě nachází každý „svého“ druhého soudruha, který se pro ně stává nejbližším člověkem.

Na povrch vystupuje otázka, do jaké míry až jsou spolu Čevengurci spřízněni. Čtenář románu mezi nimi vnímá náznaky homosexuality. Platonov frekventovaně znázorňuje duševní souznění mezi nimi a náznaky bližšího tělesného kontaktu. Čevengurci spolu usínají v pevném objetí, navzájem si předávají své teplo. Chlupáčová (2005, s. 117-118) k otázce homosexuality uvádí: „*V ruské literatuře 20. století je homosexuální tematika široce zastoupena. Křesťanská kultura západní mužskou sexualitu zavrhovala, v Rusku v tomto směru vládla vždy daleko větší volnost... Nelze vyloučit, že homosexuální vztahy u Platonova jsou zároveň parodií, vulgárním, doslovným splněním hesla „Пролетарии всех стран, соединяйтесь!*“⁹“.

Mimo Čevengurců se v románu objevují ještě obyvatelé vesnic. Tito lidé žijí na samé hranici života a smrti, jsou sužováni tvrdými přírodními podmínkami, trpí neustálým hladem, mnoho z nich nemá domov, někteří navíc ani oblečení, jsou závislí na žebrotě. Pouze přežívají. Tito chudáci se stávají apatickými, dění kolem sebe příliš nevnímají, nečekají žádný

⁹ Proletáři všech zemí, spojte se!

zázračný obrat k lepším zítřkům. Vesničané se zajímají pouze o konkrétní věci, které se jich bezprostředně týkají, především o jídlo a úrodu. Kruté podmínky, ve kterých živoří, je nutí dívat se na svět prakticky, nepřipouštět si emoce k tělu, protože by nepřežili. Matky zabíjí své narozené děti, protože je nemají čím nakrmit. Jejich chování se může jevit jako zruďné a nelidské, ale je to v podstatě pravý opak. Jedná se o projev lásky, protože ony vědí, že život, který by následoval, by byl horší než smrt. Stávají se však vnitřně prázdnými, jako by jim chyběla duše.

Drozda (1999, s. 131) k problematice chudoby obsažené v románu *Čevengur* podotýká: „Platonov zakládá děj svých textů na zkoumání těchto situací bídy. Ty pro něj nejsou látkou sociální kritiky, ale filozofického tázání.“ Čtenáři románu s tímto tvrzením mohou zajisté souhlasit. Krutost doby je bezesporná, ale nevyvolává v nás hlubokou lítost, spíše nabízí otázky k zamyšlení. Jakým způsobem strádání ovlivňuje lidské jednání? Jak mění jejich pohled na svět? Kvůli čemu se vůbec lidé dostali do takto bezvýchodné situace? A mají tito chudí lidé reálnou šanci, že bude lépe?

2.2.3 Ženy

Ženské pohlaví je v románu *Čevengur* zastoupeno mnohem méně, představitelky něžného pohlaví samy o sobě nepřispívají do děje. Ženské postavy se objevují velmi sporadicky, a když, tak se drží v pozadí, jsou pouze letmo zmíněny. Na ženské pohlaví je nahlíženo v největší míře skrze názory mužů na ně. Nejčastěji se objevují ve významu matek, ne jako objekty mužského chtíce. Milování není v románu spojováno s touhou, vzrušením nebo náhlým vzplanutím, je to především potřeba nebýt v noci sám. Čevengurci dávají jednoznačně přednost třídní lásce před láskou k ženě. Ovšem za předpokladu, že s nějakou ženou nakonec budou, musí být socialistického smýšlení, nebo alespoň taková, která se bude dát předělat k jejich obrazu.

Představitelé Čevenguru se totiž přítomnosti žen obávají, v městečku je nejprve vůbec nechtějí. Mají strach, že muži zapomenou na své společné poslání a budou se věnovat pouze svým novým rodinám. A právě to by mohlo vést k vzniku nové buržoazie a tvoření mnoha malých domácností založených na materiálním bohatství, které by rodina začala shromažďovat. Ke konci románu ale vedení Čevenguru podléhá nátlaku mužů a povolí přivedení žen, protože muži cítí potřebu o někoho se starat, nechtějí už být sami.

„Jaký ženský máme sehnat?“ zeptal se Prokofij Čepurného, když nasedal do vozu.

„Nic extra!“ poručil Čepurný. „Ženský, prosím, to jo, ale pamatuj si, žádný extrabuřty, jen takový, aby se daly rozeznat od mužskýho, žádný krasavice – jenom surovej materiál přivez!“

(Platonov, 1995, s. 350)

Logicky se ale stane přesně to, čeho se představení Čevenguru obávali. Muži se uzavrou do domků se svými ženami a tráví všechn svůj čas s nimi. Přestávají pracovat pro ostatní soudruhy, zříkají se kolektivních úkolů, svou činnost soustředí jen na svou ženu. V Čevenguru se tvoří systém malých jednotek v podobě rodin. Není však jak proti tomu bojovat.

Stejně jako mužští hrdinové jsou i ženy utrápenými tvory, kteří často nepoznali na světě nic jiného než bídu, hlad, emocionální prázdnotu. *„Tyto ženy neměly mládí ani jiný zřetelný věk, vyměňovaly své tělo, svůj věk a rozkvět za stravu, a protože shánění stravy bylo pro ně vždy ztrátové, utratily své tělo ještě před smrtí, dlouho před smrtí; a proto také vypadaly jako děvčátka a jako stařenky – jako matky a jako mladší podvyživené sestry...“* (Platonov, 1995, s. 406-407)

2.2.4 Život a smrt

Téma života a smrti se objevuje napříč celým románem. Smrt je přirozená součást života, lidé pro mrtvé příliš netruchlí. Nejen kvůli jejich citové vyprázdněnosti, ale také protože smrt byla v tehdejší Rusku na každém kroku, lidé umírali pořád. Když jednou umře na železnici strojvedoucí, Zachar Pavlovič skutečně řekne, že je to jedno. Nehraje to žádný význam.

V *Čevenguru* smrt není chápána jako konec, ale jako návrat k rodičům, předkům a vlastním kořenům, ze kterých člověk vznikl. Dát dítěti život znamená rozdělit se s ním o ten svůj. Skrze dítě se člověk sám znovu rodí a roste. Proto se člověk po smrti vrací zase zpět, odkud vzešel. Na toto opětovné shledání se v románu odkazuje hned několikrát. „...*bylo to v tom těsném prostoru uvnitř matky a on se do ní zasouvá zpátky mezi jejími roztaženými kostmi...*“ (Platonov, 1995, s. 56)

Koloběh času a lidského života nejvýstižněji ztvárňuje postava Saši Dvanova a jeho otce Dmitrije Ivanoviče. Dmitrij je posedlý záhadou smrti, v jejím zkoumání jde až tak daleko, že si sváže nohy a skočí do jezera Mutěvo. Dmitrij nechtěl zemřít, ale jeho touha poznat, co je na druhé straně byla silnější. „...*možná že je to mnohem zajímavější než žít ve vsi nebo na břehu jezera; smrt si představoval jako jinou gubernii, která se rozkládá pod nebem, jakoby na dně chladivé vody, a ta ho lákala.*“ (Platonov, 1995, s. 12) Sirotek Saša zůstal na světě sám, ale věděl, že se svým otcem jednou opět setká. Vyhloubil si vedle jeho hrobu pro sebe jamku a do té chodil lehávat. Když později opouštěl vesnici, nechal u otce položenou svou hůl, která zde na něj bude čekat, dokud se k nim nepřipojí i on navěky.

Saša Dvanov nakonec končí svůj život stejně jako jeho otec, jde v jeho šlépějích. „*To je důležitý kompoziční postup: v okamžiku, kdy má být dosaženo vytouženého cíle, je nastolen prapůvodní výchozí stav.*“ (Chlupáčová, 1999, s. 151) Stejným způsobem lze nazírat na celou ideu budování socialismu. Čevengurci mají pocit, že jsou již téměř u cíle svého snažení. Konečný bod, tedy dosažení dokonalého komunismu, mají na dosah ruky. Znenadání přijíždí

nepřátelé a celé městečko lehá popelem. Stejně jako se uzavřel kruh smrtí Saši Dvanova, tak se také uzavírá i příběh celého městečka Čevengur. Budovatelé socialismu jej převzali do svých rukou v naprosto zničeném stavu po těžkých bojích s buržoazií a ve stejném stavu jej nakonec zanechávají i po sobě. Andrej Platonov tímto dokazuje nerealizovatelnost jejich utopického snažení, konec nadějí v dosažení nemožného.

2.2.5 Technika

Andrej Platonov do románu *Čevengur* vložil skrze postavu Zachara Pavloviče svůj obdiv k technice, strojům a především lokomotivám. Zachar k nim, stejně jako sám Platonov, pociťuje bezbřehý obdiv a úctu. „Dovolte mi, abych se vás zeptal, proč je člověk jen takovej průměr – ani špatnej, ani dobrej, kdežto mašiny jsou všechny stejně skvělý?“ (Platonov, 1995, s. 40) Děj románu je sice zasazen do spíše předindustriálního období, velký rozmach techniky bude teprve následovat, ale přesto již tehdy Zachar Pavlovič ve strojích poznává jejich důležitost. Stroje jsou nadějí na lepší budoucnost pro celé lidstvo a zároveň také tím, co zůstává i dlouho dobu po tom, co člověk zemře. Svými výrobky lidé přesahují sami sebe, vyrábějí něco trvalého, dlouhodobého. Stroje byly vytvořeny důvtipem lidského srdce, byl do nich vložen um a talent člověka, který se díky tomu stává nesmrtelným, bude přežívat v rámci svého výtvoru dál.

Platonov stroje v románu popisuje jako živé věci. Lokomotivy jsou v podstatě jako lidé, dokážou přemýšlet, vnímat, mají svoje potřeby. Zároveň se k nim podle toho chovají i jejich tvůrci. Zachar Pavlovič s nimi rozmlouvá jako s živými. Lokomotivy v něm probouzejí city i přání, vybízí jej k tomu, aby o nich přemýšlel.

Později si však Zachar Pavlovič uvědomuje, že ani stroje nejsou bezchybné a nezaručí lidstvu dokonalou budoucnost. Jeho láska k nim postupně opadá. Zachar si začíná

uvědomovat, že i stroje se mohou stát slepým nástrojem k uskutečňování zla. Když se dostanou do špatných rukou, mohou napáchat mnoho škody. Bezvýhradně slouží, jednoduše řečeno, tomu, kdo je vlastní. „*Lokomotiva sama taky nemá vlastní vůli, je to stvoření nezodpovědné. Zachar Pavlovič ji teď víc litoval, než miloval...*“ (Platonov, 1995, s. 57)

2.2.6 Venkov

Ruský venkov představený v románu je velmi těsně spjat se samotným autorem. Platonov zasadil děj *Čevenguru* do doby jemu velmi dobře známé, především do dvacátých let. Platonov popisuje vesnice a venkov přesně tak, jak si je pamatuje ze svého dětství a i pozdějších let dospívání, v románu se objevují autobiografické prvky. *Čevengur* není románem vytrženým z konkrétního prostředí, právě naopak.

Andrej Platonov v románu zmiňuje období sucha v roce 1921, přesně tak, jak tomu ve skutečnosti bylo. Zobrazuje sociální bídu, která všude kolem panovala, neopomíná ani období neúrody.

Platonov na svou rodnou vesnici vzpomíná takto: „*Ve vsi byly ploty, zahrady, plácky zarostlé lopuchy, chalupy místo domů, ševci a mnoho mužiků na Velké zadonské cestě¹⁰. Litinový zvon na kostele byl jedinou hudbou celé vsi a za tichých letních večerů mu s dojetím naslouchali žebráci, stařeny a já.*“ (Zábrana, 1974, s. 413). Stejně tak jsou popsány vesnice také v románu *Čevengur*. Dokonce i motiv zvonu Platonov přenesl do svého díla. Pro *Čevengurce* byl zvon v jejich kostelíku také jedinou hudbou, stejně jako pro Platonova.

¹⁰ „*Po proslulé „velké zadonské cestě“ prchali obyvatelé vyhladovělých vesnic k průmyslovým městům a šachtám jako ke své poslední životní naději.*“ (Wagner, 1966, s. 8)

2.3 Jazykové prostředky

Andrej Platonov ve svém díle dokazuje, že je skutečným mistrem slova. Jeho jazyk je bohatý a barvitý. Platonov dokáže působivě popisovat skutečnosti, vyvolat ve čtenáři emoce, zanechat v něm i po odložení knihy dlouhotrvající dojem. Jeho dílo má bezesporu velkou uměleckou hodnotu jak po obsahové stránce, tak po jazykové. Zahrádka (2003) uvádí, že Platonov je originální svým nenapodobitelným jazykem, zvláštní slovní zásobou a nečekanou stavbou věty.

Platonov v románu *Čevengur* popisuje vše do detailu, hojně využívá přirovnání a metafor, objevuje se hovorový jazyk. Za zmínku stojí, že se Platonov naopak v knize vyhnul popisu erotiky. Na milostný akt je vždy poukazováno nepřímou, autor čtenáři pouze naznačuje, nikdy není konkrétní. Ve vztahu ke strojům užívá Platonov personifikace, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že stroje vnímá jako živé bytosti. Autor se nevyhýbá ani naturalistickému popisu. „...*udusil se vlastními zelenými zvratky. Byly husté a suché, měl je nalepené kolem úst jako těsto a hýbali se v nich malí bílí červi.*“ (Platonov, 1995, s. 10)

Při čtení *Čevenguru* máme pocit kostrbatosti. Je to způsobeno pravděpodobně tím, že se často ve vyprávění střídají různí hrdinové, přičemž každý z nich má svůj jedinečný způsob vyjadřování. Proto *Čevengur* jako celek může působit dojmem jisté neuhlazenosti. Předpokládáme ale, že přesně to bylo Platonovovým záměrem, jedná se o jeho autorský styl.

2.4 Překlad *Čevenguru* a percepce ruské literatury

Kvalitní překlad je bezesporu důležitým předpokladem pro to, aby byla kniha dobře přijata i za hranicemi vlastní země. Navzdory velkému talentu autora se někdy stává, že jeho dílo v cizí zemi nezdomácní. Jedním z hlavních důvodů, proč k tomu dochází, je špatný překlad.

O díle Andreje Platonova se někdy říká, že je nepřeložitelné pro autorův netradiční styl psaní. „*Nikdo snad ještě nenašel recept, jak přeložit samu skosenost, posunutost obrazů, všudypřítomnou ironii, která tkví v něčem jiném než v intelektuální převaze vypravěče. Jak stvořit znovu ten zdánlivě klopotný, drhnoucí, neurovnaný text, který vyvolává dojem, že autor píše, jako by před ním nikdy neexistovala žádná literatura, jako by byl první, kdo se podjal úlohy sepsat mýtus o novém stvoření světa.*“ (Zadražilová, 1995, s. 442) U nás se tohoto nelehkého úkolu zhostila Anna Nováková a s radostí můžeme konstatovat, že si poradila velmi dobře. Zahradka (2008) uvádí, že za překlady děl Andreje Platonova byla Anna Nováková vyhlášena za překladatelku roku 1996 a obdržela Cenu J. Jungmanna. Čeští čtenáři tedy mají k dispozici velmi kvalitní překlady Andreje Platonova, na druhou stranu přesto tento autor není v naší zemi stále příliš známý.

Dalším důležitým faktorem percepce zahraničního díla totiž je i to, do jaké míry je autorem zvolené téma přitažlivé v každé konkrétní zemi. Andrej Platonov svá díla zasadil do typicky ruského prostředí, které někdy na českého čtenáře působí neznámě, cize. Zadražilová (1995) vysvětluje, že *Čevengurem* vstupuje čtenář do prostoru bytostně ruského, nemůžeme očekávat modely zpracování, na které jsme zvyklí ze západní literatury. Postavy v *Čevenguru* jsou ovlivněny typicky ruskými sny, mají jiný způsob uvažování a jednání.

Zahradka (2003) navíc dodává, že přijímání cizí literatury podléhá i přirozeným náladám ve společnosti. To se v naší zemi projevilo především v devadesátých letech 20. století, kdy nastalo bezcenzurní období, avšak ruská literatura se u čtenářů netěšila velké oblibě kvůli předchozím rokům okupace. Navzdory tomu se Andrej Platonov u nás začal po osvobození vydávat, především kvůli jeho protistalinistickému postoji.

Závěr

Bakalářská práce *Analýza díla Čevengur* si kladla za cíl interpretovat a analyzovat vrcholný román Andreje Platonova. Autor v naší zemi není příliš známý, na školách se s jeho jménem žáci zpravidla vůbec nesetkají. V práci uvádím hlavní důvody, proč tomu tak je, a zároveň tyto poznatky aplikuji na celkovou percepci ruské literatury v České republice. Tato práce je vhodná jak pro čtenáře, kteří se se jménem Andreje Platonova nikdy nesetkali, tak pro ty, kteří se chtějí dozvědět něco více o jeho životě a podívat se na stěžejní motivy, které se v jeho díle objevují.

První část práce je zaměřena teoreticky, věnuje se osobnímu a profesnímu životu Andreje Platonova, sleduje jeho osobnost v rámci širšího kontextu. Andrej Platonov byl za svého života režimem několikrát perzekuován, čemuž tato práce taktéž věnuje pozornost. Ve spojitosti s tímto tématem se zabývá i otázkou důležitosti literatury jako výchovného prostředku pro formování mas. Dále teoretická část obsahuje přehled autorovy obsáhlé tvorby a krátce se podívá i na jeho literární kritiku.

Druhá část se již věnuje analýze románu *Čevengur* a prakticky rozebírá jeho hlavní motivy. Zaměřuje se především na téma ruské revoluce, Platonovovo utopické pojetí budování socialismu. V této části bakalářské práce si navíc ukážeme, jak se autorův osobní život promítl do románu *Čevengur*, rozebereme jazykové prostředky a zhodnotíme kvalitu českého překladu od Anny Novákové.

V práci jsem vycházela výhradně z tištěné literatury. Pracovala jsem se sociologickou literaturou v souvislosti s výkladem komunistické ideologie a s historickou literaturou při hledání dobových kontextů a souvislostí. Cenným materiálem se taktéž staly publikace zabývající se buďto autorem samotným, nebo jeho dílem. Nesmíme opomenout ani význam předmluv a doslovů, ve kterých se objevily různé pohledy jak na autora, tak na jeho dílo.

Práci lze chápat jako snahu rozšířit českým čtenářům obzory v ruské literatuře, poodhalit jim poměrně neznámé prostředí a snad i vzbudit další zájem o ruskou literaturu. Zároveň může sloužit jako podklad ke studiu.

Seznam použité literatury

BALÍK, Stanislav, Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Vyd. 1. Praha: Dokořán, 2004. 167 s. ISBN 80-86569-89-6.

BIMAN, Stanislav ed. et al. *20. století: kronika 1900-1999*. Vyd. 1. české. Praha: Fortuna Print, [2002]. 1568 s. ISBN 80-732-1039-8.

DROZDA, Miroslav. Umělecký prostor v próze Andreje Platonova. In *Východoevropská moderna a její evropský kontext I*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1999. s. 125-140. *Východoevropské studie*, 1. ISBN 80-7184-802-6.

FIGES, Orlando. *Natašin tanec: kulturní dějiny Ruska*. Vyd. 1. Praha: Beta-Dobrovský, 2004. 571 s. ISBN 80-7306-162-7.

HONZÍK, Jiří. *Dvě století ruské literatury*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2000. 425 s. ISBN 80-7215-104-5.

CHLUPÁČOVÁ, Kamila. Ke korelaci výrazového a obsahového plánu v románu Andreje Platonova "Čevengur". In *Východoevropská moderna a její evropský kontext I*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1999. s. 141-152. *Východoevropské studie*, 1. ISBN 80-7184-802-6.

CHLUPÁČOVÁ, Kamila, Miluše ZADRAŽILOVÁ. *Texty a kontexty Andreje Platonova*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, 2005. 190 s. ISBN 80-246-0756-5.

KASACK, Wolfgang. *Slovník ruské literatury 20. století*. Praha: Votobia, 2000. 622 s. ISBN 80-722-0083-6.

KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Vyd. 3, upravené. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 816. ISBN není.

OČADLÍKOVÁ, Miluše. Autor veskrze svůj. In PLATONOV, Andrej. *Řeka Potudaň*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1967. s. 189-200. ISBN není.

PLATONOV, Andrej. *Čevengur*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1995. 447 s. ISBN 80-857-9481-0.

RYČLOVÁ, Ivana. *Ruské dilema: společenské zlo v kontextu osudů tvůrčích osobností Ruska*. Vyd. 1. Brno: CDK, 2006. 221 s. ISBN 80-732-5063-2.

WAGNER, Miloslav. Objevné satiry posmrtně objeveného moderního prozaika. In PLATONOV, Andrej. *Co nám jde k duhu*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1966. s. 7-23. ISBN není.

ZÁBRANA, Jan. Zrození mistra Andreje Platonova. In PLATONOV, Andrej. *Zrození mistra*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1974. s. 413-430. ISBN není.

ZADRAŽILOVÁ, Miluše. Cesta k Čevenguru. In PLATONOV, Andrej. *Čevengur*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1995. s. 431-447. ISBN 80-85794-81-0.

ZAHRÁDKA, Miroslav. *Ruská literatura XX. století*. Vyd. 1. Olomouc: Periplum, 2003. 236 s. ISBN 80-86624-08-0.

ZAHRÁDKA, Miroslav et al. *Slovník rusko-českých literárních vztahů*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: OFTIS, 2008. 320 s. ISBN 978-807-4050-053.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Kristýna Křenková
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Andrej Platonov – Analýza díla Čevengur
Název v angličtině:	Andrei Platonov – Analysis of Chevengur
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá analýzou románu Čevengur. Zkoumá a vysvětluje hlavní motivy, které se v díle objevují. Bakalářská práce také obsahuje autorův životopis, jeho další tvorbu a dobové souvislosti.
Klíčová slova:	Andrej Platonov, ruská literatura, hlavní motivy, socialismus, komunismus, revoluce, vesnice, smrt, život, technika
Anotace v angličtině:	The thesis deals with the interpretation of the novel Chevengur. It analyses and examines central themes that can be found in Chevengur. The thesis also includes the author's biography, list of his works, and historical context.
Klíčová slova v angličtině:	Andrei Platonov, Russian literature, central themes, socialism, communism, revolution, village, death, life, engineering
Přílohy vázané v práci:	Bez příloh
Rozsah práce:	35
Jazyk práce:	Čeština